

Ansvarsutkrävande i global miljöstyrning

- Möjlighet eller utopi?

Abstract

Is accountability possible in global environmental governance? The purpose of this thesis is to examine if accountability is possible in global environmental governance. From an accountability perspective the thesis tries to illuminate global environmental governance. An investigation about the concept accountability is made and the thesis also illuminates the possible problems that exist in global environmental governance, which consists of such a large amount of different and often private actors. By investigating and examining the concept of accountability from different aspects and by using Global Compact as an example of global environmental governance the thesis tries to answer if accountability actually exists in global environmental governance and in what way it is possible to demand accountability. The thesis concludes that democratic accountability is not possible in the global sphere. However, other potential mechanisms for demanding accountability do exist but these mechanisms appear to be dependent on other factors and actors to work in an efficient way. The thesis also concludes that as long as there is no global common frame of reference it will be hard to expect accountability in the global sphere and in global environmental governance.

Key words: accountability, global environmental governance, private actors, problems

Word count: 9380

Innehållsförteckning

1	Inledning	1
1.1	Problemformulering och syfte.....	1
1.2	Avgränsningar	2
1.3	Befintlig forskning	3
1.4	Disposition	3
2	Metodologiska överväganden	4
2.1	Metod	4
2.2	Material och urval	4
3	Bakgrund	6
3.1	En föränderlig tid	6
4	Ansvarsutkrävande	8
4.1	Definition ansvarsutkrävande.....	8
4.1.1	Demokratiskt ansvarsutkrävande	9
4.1.2	Avsaknaden av ett sammanhängande folk	10
4.2	Olika typer av ansvarsutkrävande mekanismer.....	10
4.2.1	Legalt.....	11
4.2.2	Peer.....	11
4.2.3	Marknaden.....	11
4.2.4	Public reputational.....	12
4.3	Extern och Intern dimension	12
5	Den globala miljöstyrningen	14
5.1	Transnationella företags roll och påverkan	14
5.1.1	Problematik – ansvarsutkrävande.....	15
5.1.2	En förbättring - Större möjlighet till ansvarsutkrävande?.....	16
6	Empiriskt nedslag	17
6.1	Global Compact.....	17
6.1.1	Överblick	17
6.1.2	Principer	18
6.1.3	Deltagande.....	18
7	Diskuterande analys	20
7.1	Hur utkrävs ansvar?.....	20
7.1.1	Legalt.....	20

7.1.2	Peer	20
7.1.3	Marknaden	21
7.1.4	Public Reputational	22
7.1.5	Intern och extern dimension	22
7.1.6	Sammanfattning	23
7.2	Global Compact en förbättring av ansvarsutkrävande?	24
8	Slutsatser och avslutande diskussion	26
	Referenser	28

1 Inledning

“This year, I want to challenge you to join me in taking our relationship to a still higher level. I propose that you, the business leaders gathered in Davos, and we, the United Nations, initiate a global compact of shared values and principles, which will give a human face to the global market¹”

-Kofi Annan f.d. generalsekreterare FN

Ovanstående citat framfördes av Kofi Annan under World Economic forum i Davos 1999. Det var en uppmaning till företag att ta ansvar och förena sig med FN genom en global pakt av gemensamma principer och värderingar inom områdena mänskliga rättigheter, arbetsrätt och miljö. Denna pakt kom att kallas, Global Compact, som är ett av många exempel på partnerskap mellan offentliga och privata aktörer vilka vunnit mark på den globala arenan. Nya styrningslandskap har således vuxit fram där privata aktörer samverkar med offentliga. Somliga menar att Global Compact belyser den allt större påverkan privata aktörer och intressen har vad gäller utformningen och genomförandet av global politik (Held & McGrew, 2003:88). Detta ger upphov till att frågor rörande legitimitet, transparens och ansvarsutkrävande blir centrala inom den ”nya” globala politiken.

Demokratins grundstenar är transparens och ansvarsutkrävande. Centralt ur ett demokratiskt perspektiv är därmed att belysa huruvida det existerar former för ansvarsutkrävande i den globala miljöstyrning som utvecklats. Hur kan ansvar utkrävas av maktfulla privata aktörer om de till stor del själva styr spelreglerna? Finns det former för ansvarsutkrävande i denna typ av styrning? Vem styr den globala arenan, det vill säga vem styr den globala miljöpolitiken?

Titeln på denna uppsats *Ansvarsutkrävande i global miljöstyrning – möjlighet eller utopi?* avser att illustrera den komplexitet som uppstår då nya styrningslandskap skapas och där aktörer som inte företräder den traditionella politiska sfären tar alltmer plats. En fundamental fråga blir därmed hur ansvar utkrävs av dessa aktörer och om detta överhuvudtaget är möjligt?

I centrum för denna uppsats står dels ansvarsutkrävande som begrepp och dels ansvarsutkrävande i global miljöstyrning.

1.1 Problemformulering och syfte

¹ <http://www.un.org/News/Press/docs/1999/19990201.sgsm6881.html>

Den heterogena uppsättningen av aktörer och styrningsformer som agerar och interagerar på den globala arenan och i den globala miljöstyrningen, gör att det blir allt svårare att fastställa vilken aktör som gjort vad. Därmed blir ansvarsutkrävande ur ett demokratiskt perspektiv viktigt att belysa. Ansvarsutkrävande är en av demokratins fundamentala delar men hur kan ansvarsutkrävande definieras och förklaras?

Fokus i denna uppsats ligger på global privat miljöstyrning med utgångspunkt i ansvarsutkrävande. Det övergripande syftet är att utifrån ett ansvarsutkrävande perspektiv belysa privat global miljöstyrning. Då det inte existerar en enhetlig teori om begreppet ansvarsutkrävande, anser jag det nödvändigt att klargöra vad begreppet är och skulle kunna innebära på den globala arenan. Således kommer första delen av uppsatsen att bestå av en begreppsutredning. Syftet med detta är att öka kunskapen och förståelsen om ansvarsutkrävande. Efter begreppsutredning ämnar jag empiriskt belysa vilken problematik som finns i den privata miljöstyrning som vuxit fram på den globala arenan. Jag är intresserad av att lyfta fram de svårigheter som finns i denna typ av styrning och därför kommer jag att utgå från författare som belyser detta.

Ambitionen med denna studie är därmed att med utgångspunkt i utredningen av begreppet ansvarsutkrävande belysa och diskutera, om och i så fall, vilken form av ansvarsutkrävande som existerar i global miljöstyrning och även belysa den problematik som föreligger med detta.

Med dessa utgångspunkter har följande frågeställningar framställts:

- Är det möjligt att utkräva ansvar i global miljöstyrning?
- *Hur* utkrävs ansvar i global miljöstyrning?

Förhoppningen med denna uppsats är att den ska kunna vara ett bidrag till den teoretiska diskussion som förs kring global privat miljöstyrning, samtidigt som den kan tänkas bidra till att förtydliga begreppet ansvarsutkrävande.

1.2 Avgränsningar

Vad gäller det empiriska materialet har jag valt att avgränsa mig till att endast göra ett empiriskt nedslag och därmed enbart belysa en del av de miljöstyrningsformer som har uppkommit på den globala arenan. Global Compact har valts på grund av att det är det största och mest välkända samarbetet som existerar mellan den privata sektorn och Förenta Nationerna (FN) (Morgera, 2006:98). Då syftet med att ta med Global Compact främst är att illustrera och diskutera det som belyses i den teoretiska diskussionen kommer inte en omfattande beskrivning av pakten att göras. Ambitionen är snarare att ge läsaren ett exempel på hur former av global miljöstyrning kan utformas i realiteten och diskutera huruvida ansvarsutkrävande existerar i denna typ av styrning, samt att visa vilka brister som kan urskiljas med dessa.

Global miljöstyrning är ett oerhört brett begrepp som kan innefatta väldigt mycket, i denna studie väljer jag att utgå från definitionen ” ’de människor, politiska institutioner, regimer, och icke- offentliga organisationer, på alla nivåer av samhället som är kollektivt ansvariga för att sköta världsfrågorna’ ” (SOU 1999:77, *Demokrati och medborgarskap*, s. 56).

Studien fokuserar dock främst på icke- offentliga organisationer och därmed kommer begreppet i första hand att kallas *privat global miljöstyrning*.

1.3 Befintlig forskning

Den befintliga forskningen inom statsvetenskap gällande ansvarsutkrävande behandlar både nationella, internationella och globala förhållanden (se ex Pierre, 2000, Bexell, 2005). Inom företagsekonomisk forskning har det under lång tid diskuterats kring företag och huruvida de bör ta ett socialt ansvar. Det tycks dock saknas en teoretisk diskussion kring ansvarsutkrävande på global nivå i allmänhet och inom global miljöstyrning i synnerhet och framförallt en diskussion om möjligheten till ansvarsutkrävande på global nivå. Eftersom det tycks finnas en lucka kring detta kan det vara fruktbart att göra en teoretisk studie på just det området.

1.4 Disposition

Uppsatsen är disponerad på följande vis: I kommande kapitel klarläggs uppsatsens metodologiska överväganden. Därefter i kapitel tre presenteras en del av de förändringar som skett på den globala arenan och i den globala miljöstyrningen. I kapitel fyra utreds och operationaliseras begreppet ansvarsutkrävande. Därefter i kapitel fem belyses transnationella företags roll i den globala miljöstyrningen och en del av problematiken i detta. I kapitel sex görs framställningen av ett empiriskt exempel. Sedan följer det analytiska kapitlet som utgår från det empiriska exemplet och diskuterar dess möjlighet till ansvarsutkrävande, dels utifrån begreppsutredningen och dels utifrån det problematiserande kapitlet. I ett avslutande kapitel diskuteras vad studien kommit fram till samt sammanfattar tankar och reflektioner.

2 Metodologiska överväganden

2.1 Metod

Uppsatsens första del kan beskrivas som en kvalitativ begreppsutredande studie. Esaiasson et al förklarar [...]”begreppsutredande studier handlar om att bringa ordning i en redan existerande diskussion kring ett samhällsfenomen” (2006:34). Genom att använda författare som på olika sätt beskriver och förklarar ansvarsutkrävande ämnar jag få mer kunskap och förståelse om begreppet och därmed på ett lämpligt sätt kunna utarbeta en begreppsutredning. Det viktigt att framhålla att forskning inte är värderingsfri och att det val som görs därmed kan komma att gynna vissa intressen i samhället (Halvorsen, 1992:17). Således kommer den teorier och de författare som används i studien även spegla uppsatsens resultat. Jag ämnar dock att under forskningsprocessen försöka vara så öppen som möjligt med det material jag samlar in, för att på så sätt öka möjligheten för läsaren att få förståelse för det fenomen som undersöks. För att kunna svara uppsatsens frågor har studien delats in i två delar. En begreppsutredande del och en del som kan beskrivas som en litteraturstudie. Den begreppsutredande delen syftar till att få klarhet i vad ansvarsutkrävande är och kan vara. Litteraturstudien syftar till att beskriva och lyfta fram utvecklingen av privat global miljöstyrning och en del av den problematik som föreligger där. I studien används begreppsutredningen av ansvarsutkrävande för att undersöka i vilken mån ansvarsutkrävande är möjligt i den globala miljöstyrningen och detta belyses genom ett empiriskt fall. Uppsatsens litteraturstudie kommer att användas för att problematisera ansvarsutkrävande i global privat miljöstyrning och uppsatsens empiriska exempel kommer här användas för att diskutera ansvarsutkrävande. I slutet av studie knyts sedan den begreppsutredande delen samman med litteraturstudien för att diskutera och försöka svara på uppsatsens frågeställningar.

2.2 Material och urval

Det material som framförallt används i uppsatsen är sekundärkällor och består av litteratur och publicerade artiklar. Kritik mot användandet av sekundärmaterial är att det alltid finns en risk att tidigare forskare feltolkat materialet (Esaiasson, 2006:109).

Den litteratur och det publicerade artiklarna som valts kan delas upp efter uppsatsens två delar. Uppsatsens begreppsutredande del består till stor del av

litteratur inom internationell politik (Keohane 2006, Benner et al 2004, Bexell 2005). Syftet har varit att utveckla och finna litteratur som diskuterar ansvarsutkrävande som begrepp och även ansvarsutkrävande på den globala arenan, för att utifrån detta kunna framställa och utveckla en begreppsutredning. För att avgränsa materialet i litteraturstudien har jag valt att utgå från ett begränsat antal författare som diskuterar global miljöstyrning och transnationella företag. Syftet har varit att klarlägga de diskussioner som förs kring dessa ämnen, det vill säga den diskussion som förs kring privat global miljöstyrning.

Vad gäller det empiriska materialet består det främst av information från Global Compact:s hemsida. Jag har därmed använt mig av primärkällor då jag studerat Global Compact och dess hemsida och det policydokument som publicerats där. Det som kan vara problematiskt med den typ av material som finns tillgängligt direkt på hemsidor är att det kan vara tendentiöst, på så sätt att organisationen kan vilja framstå på ett visst sätt. Denna kritiska aspekt bör alltid tas i åtanke vid användandet av primärmaterial.

Som nämnts har jag enbart valt att belysa ett empiriskt fall och i första hand använda mig av ett policydokument (The Global Compact). Jag är medveten om att det finns svagheter med detta, bland annat att diskussionen i analysen blir begränsad. Eftersom Global Compact endast är ett exempel på olika former av global miljöstyrning som idag existerar på den globala arenan, kan uppsatsen inte heller förväntas dra några generella slutsatser. Uppsatsen utgörs dock inte av en empirisk djupgående undersökning, utan fokus är på teori och belysning av empiri. Likväl menar jag att uppsatsen kan generera kunskap som kan leda till en större förståelse kring begreppet ansvarsutkrävande samt kring svårigheter vad gäller ansvarsutkrävande i global miljöstyrning.

3 Bakgrund

Genom att inledningsvis i korthet redogöra för en del av de förändringar som skett i den globala politiska sfären i allmänhet och i den globala miljöstyrningen i synnerhet, ämnar jag ge en bakgrundsbild till komplexiteten vad gäller ansvarsutkrävande på den globala arenan.

3.1 En föränderlig tid

Globalisering kan kanske vara den benämning som främst används för att beskriva vår tids förändring.

Globalisering är ett fenomen som kan beskrivas som en process (Clapp & Dauvergne, 2005:20–21), som en del menar leder till att statens roll minskar allt mer och att allt större ansvar ställs på privata och frivilliga sektorer men också på medborgarna (Stoker, 1998:21).

Ekonomisk globalisering har under de senaste åren eskalerat och lett till ett utvidgande av frihandel, privatisering, avregleringar och i synnerhet en ökning av mängden och rörelsen av finansiella flöden. Detta har i sin tur resulterat i att transnationella företag fått alltmer makt (Clapp & Dauvergne, 2005:157). Följden har bland annat blivit att många företag väljer att bedriva sin verksamhet i utvecklingsländer där arbetskostnaderna är lägre och där även sociala så väl som miljömässiga standarder är lägre och regleringen svagare (Rowe, 2005:144). Globalisering innebär därmed att det har blivit svårare för stater att hålla företag ansvariga för sina ageranden (Koenig-Archibugi, 2004:235).

Globaliseringen har samtidigt resulterat i ett globalt informationsspridande, framför allt genom internet (Paterson, 2001:149), vilket gjort det möjligt för medborgargrupper och ickestatliga organisationer att organisera sig över nationella gränser (McGrew & Held, 2003:86). Ett resultat av detta är att det civila samhället² förmått övervaka företag med verksamhet i utvecklingsländer. Uppmärksamhet har därmed riktats mot maktfulla företag och att de ska ta mer ansvar för sitt agerande för den globala arenan. (Dashwood, 2004:196).

Det är till stor del sociala och miljömässiga skandaler som föranlett och intensifierat det civila samhällets krav och press på multinationella företag. Gaskatastrofen i Bhopal i Indien 1984 (Clapp & Dauvergne, 2005:166) oljeutsläppet i Exxon Valdez 1989 (Pattberg, 2005:600) är några exempel. I respons på detta och i brist på staters förmåga och/eller vilja att reglera företag,

² Det civila samhället kan definieras som den domän där människor frivilligt organiserar sig för att fullfölja olika mål. Det civila samhället existerar ovan individen men under staten och förekommer över statsgränser (Betsill, 2006:174).

har en del företag själva via olika frivilliga initiativ valt att använda sig av självreglering (Clapp & Dauvergne, 2005:174). Exempel på sådana frivilliga initiativ är: ISO 4000³ och OECD riktlinjer för transnationella företag, det finns hundratals om inte tusentals liknade projekt som företag kan ansluta sig till (Lipschutz, 2005:2).

Den ekonomiska globaliseringen har följaktligen resulterat i att företag fått oerhörd makt, samtidigt som den även riktat stor uppmärksamhet mot företags ansvar vad gäller sociala och miljömässiga frågor. Det sistnämnda har lett till en hybrid av olika privata konstellationer som företag kan ansluta sig till för att visa samhället att de tar ansvar för sin påverkan på sociala och miljömässiga områden.

Den utveckling som således har skett är att staten, som tidigare var den aktör som ensam styrde agendan vad gäller miljö och sociala frågor, nu till följd av globaliseringen har kommit att få dela den styrning med andra, i synnerhet transnationella företag. Detta ger upphov till att frågor rörande legitimitet och ansvarsutkrävande blir centrala och viktiga att belysa.

³ Den internationella organisationen för standardisering som satt upp en uppsättning miljöstandarder som företag kan följa (Lipschutz, 2005)

4 Ansvarsutkrävande

I följande kapitel kommer det till att börja med att göras en definition av begreppet ansvarsutkrävande. Sedan följer en beskrivning av demokratisk ansvarsutkrävande, den kanske mest välkända och erkända formen av ansvarsutkrävande, vilket åtföljs av en kort beskrivning av problematiken med demokratisk ansvarsutkrävande på den globala arenan. Därefter görs en redogörelse av olika av ansvarsutkrävande mekanismer. Avslutningsvis beskrivs ansvarsutkrävande utifrån en extern och en intern dimension.

4.1 Definition ansvarsutkrävande

Ansvarsutkrävande är ett vidsträckt och använt begrepp, en del hävdar även att det är ett ganska komplext begrepp (Ebrahim, 2003:815). Följaktligen existerar det ingen vedertagen eller klar och tydlig definition av ansvarsutkrävande. En lämplig utgångspunkt blir därmed i begreppet ansvar.

Magdalena Bexell förklarar i sin avhandling *Exploring responsibility. Public and Private in Human Rights Protection* (2005). att begreppet ansvar har två riktningar, en framåtblickande samt en tillbakablickande riktning. Ansvarsutkrävande hör till den delen av ansvar som är tillbakablickande, med andra ord, en retroaktiv del av begreppet ansvar (Bexell, 2005:67–68).

Generellt betyder ansvarsutkrävande att ta ansvar för handlingar och beteende (Dunn i Bexell, 2005:73). Begreppet kan förklaras såsom: om A är ansvarig till B är denne berättigad att fråga A varför han gjorde som han gjorde, varpå A är skyldig att svara (Fearon i Bexell, 2005:73). Papadopoulos utvidgar förklaringen något och klarlägger: A är ansvarig mot B i det fall han är förpliktad att informera B om sina förflutna eller framtida handlingar och beslut. Dessutom är han förpliktad att förklara dem och därtill få utstå påföljder om det visar sig att han betett sig illa (2007:470). Det handlar således om relationer mellan aktörer och att det ska existera ett samtycke mellan dem. Definitionen kan dock utvecklas ytterligare en nivå.

Enligt Grant & Keohane betyder ansvarsutkrävande att vissa aktörer har rätt att hålla andra aktörer ansvariga mot en uppsättning av normer. Utifrån dessa normer har de rätt att döma huruvida aktörerna har uppfyllt sina skyldigheter, de har därtill även rätt att ålägga sanktioner om de kommer fram till att dessa skyldigheter inte har uppnåtts (2005:29). Held och Koenig- Archibug framhäver å sin sida att ansvarsutkrävande betyder att beslutsfattare inte innehar obegränsad autonomi, utan att de måste rättfärdiga sina handlingar gentemot berörda parter

(2004:127). Dessa berörda parter måste ges en möjlighet att utvärdera beslutsfattarnas handlingar och införa sanktioner om deras prestationer är otillräckliga (ibid). Det ska såtillvida finnas en form av delegering av auktoritet för att en aktör legitimt skall kunna utkräva ansvar från en annan aktör. Emellertid finns det även de som menar att detta inte är det enda legitima sättet att utkräva ansvar på (se ex Held 1995). Det faktum att en person eller ett samhälle påtagligt påverkas av en individ eller aktörs handlingar, kan under vissa omständigheter vara tillräckligt, för att rättfärdiga en ansvarsskyldighetsrelation mellan dem. För att kunna utvärdera en aktörs handlingar krävs att det finns möjlighet till övervakning av den som gett sitt samtycke (Koenig-Archibugi, 2004:236). Samtliga ovan nämnda författare klarlägger att ansvarsutkrävande på ett eller annat sätt innefattar att den ansvarige aktören ska stå till svars och att sanktioner (och belöningar) ska kunna utfästas på denne. Således kan ansvarsutkrävande sammanfattningsvis definieras som: *att inneha möjlighet att kräva svar och utifrån ett referenssystem en möjlighet att pålägga sanktioner.*

4.1.1 Demokratiskt ansvarsutkrävande

Keohane förklarar att demokratisk ansvarsutkrävande inom ett konstitutionellt system är en relation där maktutövare är ansvariga till allmänheten genom en mångfald olika metoder (2006:779). I ett demokratiskt politiskt statsystem syftar ansvarsutkrävande till att göra politiska aktörer systematiskt lyhörda i termer av de policys som väljarkåren föredrar och de resultat som väljarkåren vill uppnå (Bexell, 2005:76).

Den huvudsakliga politiska metoden för demokratiskt ansvarsutkrävande är val. Via regelbundna val ställs politiker till svars inför sina väljare, där den suveräna väljarkåren, om de vill har en möjlighet att ålägga de styrande sanktioner (Goodin, 2003:382). Goodin menar att detta är det främsta skiktet av demokratiskt ansvarsutkrävande (ibid.). Likväl finns det inom den statliga sektorn även andra kompletterande politiska ansvarsutkrävande skikt, såsom administrativ ansvarsutkrävande, som de utsedda tjänstemännen innehar till deras valda styresmän, såväl som rättsligt ansvarsutkrävande som både utsedda och valda tjänstemän har till författningen och domstolar (ibid.).

I demokratiska system är det politiska partier som är ansvarsskyldiga till sin väljarkår eftersom de erhållit ansvaret från dem (Bexell, 2005:76). Demokratisk ansvarsutkrävande handlar såtillvida om att det ska existera ett samtycke mellan de politiska aktörerna och väljarkåren, det vill säga medborgarna. Demokratisk ansvarsutkrävande innebär därmed en tydlig hierarkisk ordnad form av ansvarsutkrävande, det vill säga, en struktur som har ett klart centralstyre. Därmed är detta en mekanism som kännetecknas av val och hierarki.

4.1.2 Avsaknaden av ett sammanhängande folk

På statlig nivå är det territoriella gränser och medborgarskap som är det verktyg som används för att identifiera folket. På den globala nivån existerar dock inte en global allmänhet vilket resulterar i att dessa verktyg inte är användbara på den globala nivån. Bäckstrand förtydligar resonemanget och förklarar att hierarkiska former av ansvarsutkrävande som val är svårt att applicera på det globala systemet, då det inte finns ett sammanhängande folk, en väljarkår, mekanismer för representation eller ett parlament (2006:295). Även Grant och Keohane belyser detta och menar att världspolitiken idag saknar ett gemensamt folk utifrån två aspekter. Först och främst finns det ingen rättslig allmänhet på den globala nivån, det saknas nämligen en övergripande rättslig institution i den globala sfären, som kan definiera en rättslig allmänhet. För det andra existerar det inte en global allmänhet eftersom det saknas en global uppfattning om ett samhälle (Grant & Keohane, 2005:34). Det finns såtillvida ingen global gemensam syn, det vill säga inget globalt gemensamt referenssystem.

Robert Keohane hävdar i artikeln *Accountability in World Politics* (2006) att demokratiskt ansvarsutkrävande på den globala arenan är en ouppnåeligt. Keohane menar att det inte är realistiskt att maktutövare ska rapportera till människor vars handlingar de påverkar och att dessa människor i sin tur ska få sanktioner dem (2006:77). Han förklarar vidare att den största orsaken till att demokratiskt ansvarsutkrävande inte är möjligt på den globala arenan är att det inte existerar ett globalt sammanhängande styre (ibid.).

Såtillvida kan avsaknaden av ett sammanhängande globalt folk och avsaknaden av ett globalt sammanhängande styre ses som ett grundläggande hinder till att etablera demokratisk ansvarsutkrävande på den globala arenan.

4.2 Olika typer av ansvarsutkrävande mekanismer

Om demokratiskt ansvarsutkrävande omöjligt kan inrättas på den globala arenan, vilka former av ansvarsutkrävande kan då identifieras? För att utreda detta används Grant och Keohanes artikel *Accountability and Abuses of Power in World Politics* (2005). Enligt författarna bör frågor rörande ansvarsutkrävande inte begränsas till att endast röra demokratisk kontroll (2005:42). De redogör därmed för andra former av ansvarsutkrävande mekanismer som de menar existerar i det globala politiska systemet. Därtill används artikeln *Multisectoral Networks in Global Governance: Towards a Pluralistic System of Accountability* (2004). Författarna till denna artikel, Benner et al. belyser multisektoriella nätverk⁴ som utvecklats på den globala arenan. Författarna framhåller att de två traditionella ansvarsutkrävande mekanismerna, val och hierarki inte är användbara

⁴ Nätverk som sammanför den offentliga sektorn med det civila samhället och företag runt olika ämnen som exempelvis klimatförändringa och korruption (Benner et al 2004)

i nätverk på global nivå. I artikeln fastställer författarna därmed idealtypiska ansvarsutkrävandemekanismer som kan användas för att hålla nätverk ansvariga. Utifrån dessa två artiklar redogörs det för olika ansvarsutkrävande mekanismer som existerar utöver den demokratiska.

4.2.1 Legalt

Legalt ansvarsutkrävande kan beskrivas som ansvarsutkrävande som sker inom juridikens ramar såväl som kvasijuridikens ramar. Sådillvida det krav som aktörer måste rätta sig efter genom formella regler. Det vill säga regler som dessa aktörer måste vara beredda att rättfärdiga sina handlingar genom, exempelvis i domstolar eller föreningar, organisationer etc. (Grant & Keohane, 2005:36). Under förutsättning att ett nätverke ses som en juridisk person, måste även nätverk och deltagare i nätverk rättfärdiga sina handlingar på detta sätt (Benner et al, 2004:200).

4.2.2 Peer

Både Grant & Keohane samt Benner et al beskriver peer som en form av ansvarsutkrävande mekanism.

Peer-ansvarsutkrävande sker när aktörer utför gemensamma utvärderingar av sina motparters handlingar och beslut. NGO:s⁵ (non-governmental organizations) exempelvis utväxlar information med varandra och genom att utvärdera kvalitén av den informationen, utför de en form av *peer* ansvarsutkrävande. Följden blir därmed att de organisationer som blir illa värderade av sina motparters kommer att få svårigheter att övertyga sina motparters att samarbeta och därav även svårigheter att uppnå sina egna syften (Grant & Keohane, 2005:36–37).

Benner et al. förklarar att *peer* ansvarsutkrävande uppstår genom att deltagare från samma eller liknande sektor, såsom regeringar, NGO:s, eller företag kan bli föremål för *peer* ansvarsutkrävande, av andra NGO:s, regeringar eller medlemmar av företagssammanslutningar. Enligt Benner et al kan detta exempelvis ske genom att aktörerna kan komma att tillfrågas att införa professionella uppförandekoder (2004:199). *Peer* ansvarsutkrävande är såtillvida en form av utvärdering av jämlingar. Det är organisationer, företag etc., alltså aktörer som har samma eller liknande kunskap som utvärderar varandra. Peer ansvarsutkrävande är således en form av övervakning av medlemmar från samma professionella grupp (se även Bexell, 2006:133).

4.2.3 Marknaden

⁵ Det vill säga icke statliga organisationer såsom Amnesty international, Greenpeace och Human Rights Watch (Nationalencyklopedin)

Med ansvarsutkrävande via marknaden menas den påverkan och det inflytande som konsumenter och investerare har och kan utöva på maktutövares handlingar. Exempelvis kan investerare vägra att investera i länder vars policys de ogillar och konsumenter kan vägra att köpa produkter från företag som har dåligt rykte, vad gäller exempelvis arbetsstandarder eller miljöstandarder (Grant & Keohane, 2005:37). Ett företag eller ett land vars rykte är skadat på grund av exempelvis bristande arbetsstandarder eller svaga miljöstandarder, kan förlora sin trovärdighet hos både investerare och konsumenter. Konsekvensen av detta kan bli att företaget förlorar inkomst.

Benner et al. pekar på att deltagare i nätverk även är deltagare på marknaden och de kan såtillvida både belönas och straffas av andra marknadsdeltagare, eller konsumenter för sina handlingar, genom exempelvis ovannämnda sätt. Detta är emellertid främst aktuellt i nätverk där marknads aktörer spelar en stor roll (2004:199–200).

4.2.4 Public reputational

Med public- reputational menas det ansvarsutkrävande som kan ske genom att företag och/eller andra aktörers rykte sätts på spel. Företag och organisationer kan inte sägas ha ett officiellt ansvar gentemot allmänheten men de intresserar sig för vad allmänheten tycker, vilket gör att public reputational är ett viktigt verktyg för att kunna utkräva ansvar. Benner et al menar att ansvarsutkrävande via public-reputational är av oerhört stor betydelse både inom och utanför nätverk. Författarna menar vidare att ”namning and shaming⁶” är en viktig del i denna kontext och något som fungerar väl, då exempelvis ett företag, en organisations eller ett varumärkes trovärdighet är på spel (2004:199–200). Eftersom ansvarsutkrävande inte enbart handlar om att informera utan även sanktionera, menar författarna att förlusten av trovärdighet är den mest effektiva negativa sanktionsmekanismen för fortsatt ansvarsutkrävande både i och utanför nätverk (ibid). Denna mekanism kommer dock inte att ha någon större effekt på de aktörer som inte bryr sig om sitt rykte. Emellertid är dessa aktörer med stor sannolikhet inte heller intresserade av att delta i ett multisektoriellt nätverk (ibid.). Grant och Keohane anser att denna mekanism är mer genomträngande än de andra ansvarsutkrävande mekanismerna eftersom samtliga: domstolar, marknaden, peer etc., fäster avseende vid en aktörs rykte. Enligt Grant och Keohane fungerar därmed public reputational som en form av mjuk makt⁷ (2005:37).

4.3 Extern och Intern dimension

⁶ Kan översättas som; namnge och hänga ut

⁷ Mjuk makt fungerar inte som ”hård makt” på så vis att det finns en förmåga att tvinga eller lyckas få andra att ändra beteende utan fungerar i termer av förmåga att ändra andras intressen, attityder etc. (Held & McGrew, 2003:86)

I litteraturen delar somliga författare in begreppet ansvarsutkrävande i en extern och en intern dimension (ex Ebrahim (2006) Keohane (2006) Bäckstrand (2006)). I artikeln *Accountability in World Politics* (2006) klarlägger Robert O. Keohane skillnaden mellan en extern och intern ansvarsutkrävande dimension.

Enligt Keohane förekommer den vanligaste typen av intern ansvarsutkrävning genom delegering (2006:79). Människor eller grupper skapar organisationer som är beroende av dem som skapade dessa, dels för finansiellt stöd och dels för legitimitet och för andra resurser (ibid.).

Intern ansvarsutkrävning sker följaktligen under förutsättningen att det finns en tydlig förståelse, ett samtycke och en delegering mellan de ansvariga och dem som dem är ansvariga till. Ett tydligt exempel är det demokratiskt valda, dem har ett ansvar till medborgarna och medborgarna är i sin tur auktoriserade av formella regler och har därmed möjlighet att sanktionera eller belöna de valda. Samma förståelse och samtycke existerar i företaget. Den verkställande direktören är ansvarig till styrelsen och styrelsen är ansvarig till aktieägarna (ibid.). Aktieägarna är i sin tur auktoriserade av formella regler och har därmed möjlighet att sanktionera eller belöna styrelsen (Bexell, 2005:73). Det är såtillvida formella kontrollmekanismer som val och hierarkisk ansvarsutkrävande som används i en intern ansvarsutkrävande dimension (Bäckstrand, 2006:295). I denna dimension är det därmed tydligt vem som är ansvarig till vem.

Externt ansvarsutkrävande å andra sidan innebär att aktörer inte är ansvarsskyldiga till dem som delegerat makt till dem, utan de är ansvarsskyldiga till dem som påverkas av deras handlingar (Keohane, 2006:79). Keohane illustrerar denna förklaring genom att ta Världsbanken som exempel. Världsbanken är *internt* ansvarsskyldig till dess aktieägare och därtill *externt* ansvarsskyldig mot fattiga bönder i utvecklingsländer (ibid. se även Grant & Keohane 2005:30).

Internt ansvarsutkrävande innefattar därmed en *formell* relation mellan aktörer, medan externt ansvarsutkrävande innefattar en *informell* relation mellan aktörer.

5 Den globala miljöstyrningen

I detta avsnitt ges en kort vidareutveckling av den bakgrund kring global miljöstyrning som berördes under avsnitt 4.1. Därefter klarläggs en del av problematiken kring global miljöstyrning och sedan ett kort avsnitt kring den utveckling som skett.

5.1 Transnationella företags roll och påverkan

I diskussionen om utformningen av global miljöstyrning framhålls ofta transnationella företag och deras roll (Clapp, 2006:153). Transnationella företag har verkat i denna styrning genom ett antal olika kanaler, bland annat genom att ta del av förhandlingar som sker globalt och även genom att inneha aktiva påtryckningsgrupper. Genom detta har industrin till stor del kunnat påverka miljöstyrningens utfall (Clapp, 2006:154f).

Under FN:s konferens om miljö och utveckling (UNCED) i Rio de Janeiro 1992, var detta särskilt påtagligt (Clapp & Dauvergne, 2005:64). Industrins egen påtryckningsgrupp, *Business Council on Sustainable Development*, agerade där som en samordnad röst för hela industrin och hade en betydande roll (Clapp, 2006:154, Koenig-Archibugi, 2004:249). Gruppen lyckades med att lägga fram självreglering som det mest effektiva alternativet för att nå en global hållbar miljö (Koenig-Archibugi, ibid.). Det miljöstyrningsmetoder som parterna kom överens om under UNCED, grundades följaktligen på frivilliga självreglerande initiativ, utvecklade av företagsaktörerna själva. Många pekar på att det styrningssätt som anammades under Rio var ett resultat av det enorma deltagandet av företag (Clapp, 2005b:25). Det var i synnerhet efter detta toppmöte som en ström av olika frivilliga koder upprättades av industrin/företagen (Clapp & Dauvergne, 2005:175). Likaså under World Summit on Sustainable Development (WSSD)⁸ 2002, hade industrin en oerhört stor roll. Där framhöll de återigen frivilliga initiativ och poängterade vikten av att dessa initiativ är det mest effektiva och lämpliga sätt för transnationella företag (TNC:s) att främja en hållbar miljö (Clapp, 2006:154).

Innan WSSD fanns det en idé om ett lagligt bindande instrument för att styra TNC:s vanor (ibid. 2005b:26). Tanken var att detta skulle utvidga företags ansvar och skyldighet för eventuella skador de orsakar eller har orsakat på miljön

⁸ FN:s världstopp möte vad gäller hållbar utveckling som hölls i Johannesburg

(ibid.:30), detta var dock något som industrin starkt motsatte sig. Den största uppgiften för industrins påverkningsgrupp BASD (*Business Action for Sustainable Development*) blev såtillvida att verka mot detta förslag och istället förespråka privata frivilliga alternativ (Clapp, 2005:26). Även utfallet av WSSD blev till industrins fördel. Inget fördrag om ett lagligt bindande⁹ åtagande togs, utan istället lades fokus ännu en gång på att framhäva frivilliga överenskommelser (Clapp, 2006:156, 2005:30).

Det är således transnationella företag som till stor del hjälpt till att skapa privata former av global miljöstyrning (Clapp & Dauvergne, 2005:80).

5.1.1 Problematik – ansvarsutkrävande

Under senare år har många transnationella företag på uppmaning av internationella industrigrupper som BASD, anammat och engagerat sig i CSR - *Corporate Social Responsibility* (Clapp, 2005:30). CSR är på så vis något som industrin själva starkt influerat och anammat (Clapp & Dauvergne, 2005:225).

CSR kan definieras som [...]”the voluntary assumptions of responsibilities that go beyond the purely economic and legal responsibilities of business firms” (Boatright, 2000:340). CSR existerar således utöver det ekonomiska och lagstagnade ansvarstagandena som företag är förpliktade att ha och bygger på helt frivilliga initiativ och olika former av självreglering.

Den mest hyllade mekanismen i CSR:s ”verktygslåda” är uppförande koder, så kallade *codes of conduct* (Rowe, 2005:131). Dessa koder kan vara utformade på olika sätt. Exempelvis kan dessa inrättas internt, vilket innebär att företagen själva väljer vilka normer som ska infattas i koderna och övervakningen av dessa sker genom interna procedurer. Med utgångspunkt i ansvarsutkrävande menar Koenig-Archibugi att interna koder skapar problem ur två synpunkter. För det första bortser koderna från angelägenheter som berör stakeholders¹⁰, i synnerhet dem som direkt påverkas, såsom arbetare i industrier i utvecklingsländer, som ofta inte vet hur de ska använda dessa koder för att exempelvis uttrycka klagomål. För det andra är dessa former av självreglering ofta inte tillräckliga för att tillgodose pålitlig information om företagens utövanden (2004:251–252). Ytterligare något som är problematiskt ur ett ansvarsutkrävande perspektiv är att många företag, i synnerhet mindre företag, inte ens är intresserade av att anta uppförande koder (ibid.), vilket belyser problematiken kring att koderna är uppbyggda på frivillig basis.

Ronnie D. Lipschutz är kritisk till just detta och pekar på bristen i att det inte finns ett offentligt krav på att en aktör är tvungen att anta en uppförande kod och/eller hålla fast vid dess villkor (2005:206). Enligt Lipschutz blir följden att företag som antar uppförande koder, aldrig kommer behöva utstå några märkbara påföljder, om inte staten länkar samman kodöverträdelser med existerande lagar och därmed åtalar den som överträder lagen (ibid.).

⁹ Det var NGO:s som Friends of Earth, Greenpeace m.fl. som i slutspurten av WSSD la fram explicita förslag om ett globalt fördrag om företags ansvarskyldighet och möjlighet till ansvarsutkrävande (Clapp, 2006:156)

¹⁰ Med stakeholders menas i denna uppsats berörda parter

Emellertid finns det även koder som införs gemensamt i olika industri och företagssektorer, vilka är så kallade sektoriella uppförande koder (Koenig-Archibugi 2004:253f). Koenig-Archibugi anser att dessa koder, ur ett ansvarsutkrävande perspektiv, kan ses som en förbättring av de helt interna koderna men pekar samtidigt på att även dessa har stora brister. Exempelvis är miljömässiga standarder såsom ISO helt initierade, formulerade och anammade av OECD baserade företag för OECD baserade företag (ibid.). Konsekvensen av detta blir då att utvecklingsländer, NGO:s och konsumentgrupper har lite påverkan på dessa aktiviteter (ibid.). ISO standarder kräver dessutom endast att företag följer de miljömässiga lagar som existerar i det landet där företaget har verksamhet, vilket inte leder till miljömässiga förbättringar (Clapp, 2006:155).

Det finns på så vis inte mycket insyn och transparens i denna typ av reglering. Koenig-Archibugi pekar vidare på ett annat centralt problem med dessa koder, vilket är att industriassociationer ofta är ovilliga att straffa egna medlemmar (2004:253).

Med dessa grunder menar författaren att varken sektoriella eller interna koder kan minska oron gällande transnationella företags uppförande, eftersom koderna designas och hanteras av företagsaktörerna själva. Vidare poängterar Koenig-Archibugi att koder som inte innefattar övervakning utförd av en tredjepart och som inte ger möjligheter till sanktioner är verkningslösa (Koenig-Archibugi, 2004:253f). Brist på transparens och övervakning och är således två fundamentala problem och något som leder till att dessa koder är otillräckliga ur ett ansvarsutkrävande perspektiv. Även det faktum att företag och industrin utarbetar sina egna regler, som dessutom endast tycks vara rekommendationer, är ett fundamentalt problem.

5.1.2 En förbättring - Större möjlighet till ansvarsutkrävande?

Ovanstående visar att det existerar en del problematik vad gäller de koder och former av självreglering som transnationella företag själva utvecklat.

Under WSSD skapades emellertid olika former av samarbeten och partnerskap mellan företag, stater och NGO:s (se ex Bäckstrand 2006). Dessa kan ses som externa försök att främja ansvarsutkrävande från transnationella företag (se ex Clapp, 2006:156) samt för att försöka tillsluta de ansvarsluckor som finns i den privata globala miljöstyrningen. Dessa samarbeten har skapats i icke hierarkiska nätverk, så kallade multisektoriella nätverk (Bexell, 2005:132). Således har utveckling gått från självreglering till samarbetsreglering. Somliga beskriver denna utveckling som en ”tredje väg” mellan statlig reglering och företags självreglering (Koenig-Archibugi, 2004:253–254). I nästa kapitel ges en beskrivning av ett empiriskt exempel på en existerande samarbetsreglering inom global miljöstyrning.

6 Empiriskt nedslag

6.1 Global Compact

Global Compact är en pakt mellan Förenta Nationerna (FN) och globala företag, gällande företags uppförande (Clapp, 2005b:27). Det var år 1999 som FN:s dåvarande generalsekreterare Kofi Annan introducerade Global Compact och i mitten av år 2000 lanserades paktens (ibid.).

6.1.1 Överblick

Global Compact (GC) är världens största frivilliga initiativ när det gäller företags medborgaransvar¹¹. Initiativet lanserades den 26 juli 2000, då ett dussin företags ledare samlades på FN:s högkvarter för att ansluta sig till en global pakt som skulle förena företag med FN organ, arbetsrättsliga organ och det civila samhället, detta för att förbättra globala sociala och miljömässiga principer (The Global Compact). Global Compact beskrivs som ett ramverk för företag som är engagerade och villiga att ställa sina verksamheter och strategier integrerat med tio principer som rör områdena mänskliga rättigheter, arbete, miljö och anti-korruption. De företag som förenar sig med Global Compact gör ett åtagande att inkorporera sin affärsverksamhetsstrategi och vanor med dessa tio principer (www.globalcompact.org a).

Global Compacts är ett nätverk och dess kärna är FN:s huvudkontor. Därtill är sex stycken FN organ inblandade, bland annat FN:s miljöprogram UNEP, *United Nations Environment Programme* (The Global Compact). Syftet med nätverket är att främja ansvar vad gäller företag, så att näringslivet kan vara en del av lösningen till globaliseringens utmaningar. Genom detta kan den privata sektorn i partnerskap med andra samhälls aktörer, hjälpa till att realisera FN:s vision om en mer hållbar och inkluderad global ekonomi (ibid.). Global Compact är ett helt frivilligt initiativ och har två huvudmål dels att integrera de tio principerna i företagsaktiviteter och dels att motivera företag till handlingar som främjar

¹¹ Företags medborgaransvar/skap även kallat *corporate citizenship* (för vidare läsning se Schwab 2008)

bredare FN mål, som exempelvis FN:s Millennium mål för utveckling (www.globalcompact.org a).

Global Compact fungerar inte som ett reglerande instrument, det varken tvingar eller mäter företags uppförande eller handlingar, Global Compact förlitar sig snarare på allmänhetens ansvarsutkrävande, transparens och företagens egenintresse i att upplysa. Även vikten av att arbetstagare och det civila samhället ska initiera och delta i nödvändiga handlingar för att driva och fullfölja de principer som Global Compact baseras på belyses i policy dokumentet (The Global Compact). Idag finns det mer än 3300 företag som deltar i Global Compact och deltagare från mer än 100 olika länder både från utvecklade och från utvecklingsländer (www.globalcompact.org b).

6.1.2 Principer

Global Compacts tio principer är härledda från bland annat Rio Deklarationen (*The Rio Declaration on Environment and Development*) (The Global Compact)

Mänskliga rättigheter

Princip 1: stödja och respektera skydd för internationella mänskliga rättigheter inom det område som de kan påverka

Princip 2: Försäkra om att de inte är delaktiga i brott mot mänskliga rättigheter.

Arbetsstandarder

Princip 3: Företag ska upprätthålla föreningsfrihet och reellt erkännande av rätten till kollektiva förhandlingar

Princip 4: Ett uteslutande av alla former av tvångsarbete

Princip 5: Faktiskt avskaffande av barnarbete

Princip 6: Avskaffande av diskriminering vad avser anställning och yrkesutövning

Miljö

Princip 7: Företag ska stödja försiktighetsprincipen vad gäller miljörisker

Princip 8: ta initiativ för att främja större miljömässigt ansvarstagande

Princip 9: uppmuntra utveckling och spridning av miljövänliga teknologier

Anti-korruption

Princip 10: Företag ska arbeta mot alla former av korruption, inklusive utpressning och mutning.

(www.unglobalcompact.org b¹²).

Global Compacts tio principer exemplifieras och förklaras tydligt på dess hemsida¹³, grunden till detta är att guida företag i hur de kan uppföra sig för att på bästa sätt uppnå dessa tio principer samt vilka steg de kan ta för att uppnå dem (ibid.).

6.1.3 Deltagande

¹²Min egen översättning av de tio principerna

¹³ (se exempelvis princip sju <http://www.globalcompact.org/Issues/Environment/Principle.7.html>) 2007-12-22

För att ett företag ska kunna delta i Global Compact måste företaget uppfylla specifika kriterier. Till att börja med måste företagets verkställande direktör skicka en ansökan till FN:s general sekreterare, där de uttrycker ett tydligt stöd för GC och dess principer. Nästa steg är att företaget fastställer förändringar som skall göras för att Global Compact och dess principer blir en del av företagets styrning, strategi, kultur och dagliga arbete. Företaget förväntas även offentligt förespråka GC och dess principer via olika kommunikationsmedel såsom pressmeddelanden, tal och etcetera (The Global Compact).

Företag är även förpliktade att årligen kommunicera med stakeholders vad gäller det handlingar som vidtagits när det kommer till implementerandet av Global Compact:s principer. Detta kallas för COP, *Communication On Progress* och är något som förväntas av alla företag som deltar. Ett dokument som måste publiceras och visas offentligt för stakeholders, antingen genom finansiella rapporter, hållbarhetsrapporter eller andra offentliga rapporter, antingen i tryck eller på företagets hemsida (ibid.). COP policyn fungerar som ett offentligt sätt att mäta, såväl som avslöja och är konstruerat på så vis att det ska åskådliggöra företagets engagemang, säkerställa initiativets integritet och dess deltagare samt stödja transparens och ansvarsutkrävande (ibid.).

Vad gäller praktiska tillvägagångssätt som företag måste inkludera för att uppnå de tio principerna, erbjuder Global Compact olika möjligheter till överenskommelser för alla deltagare. Global Compact har exempelvis etablerat ett dussintal *nätverk*, både landspecifika och regionala, detta för att stödja implementerandet av GC i en lokal kontext, dels genom dialog och lärande och dels genom olika projekt (The Global Compact).

7 Diskuterande analys

I följande kapitel diskuteras till att börja med Global Compact utifrån den utformade teoretiska begreppsutredningen av ansvarsutkrävande. Jag kommer således gå igenom de identifierade möjligheterna till ansvarsutkrävande utifrån teorin som presenterades i kapitel tre. Därefter diskuteras Global Compact utifrån den problematik som framställdes i kapitel fem.

7.1 Hur utkrävs ansvar?

Ansvarsutkrävande är en retroaktiv del av begreppet ansvar, det handlar såttillvida om att *i efterhand* kunna kräva svar och pålägga sanktioner utifrån ett referenssystem (se stycke 4.1). Det intressanta är då att analysera huruvida detta är möjligt att genomföra globalt. I begreppsutredningen av ansvarsutkrävande konstaterades att demokratiskt ansvarsutkrävande inte är möjligt på den globala arenan (se stycke 4.1.2), därmed kommer analysen att ske utifrån de identifierade möjligheterna till ansvarsutkrävande.

7.1.1 Legalt

Legalt ansvarsutkrävande är en mekanism som alla aktörer och medborgare, måste rätta sig efter oavsett om det är på den nationella eller internationella eller globala arenan. Följaktligen behöver även alla aktörer som är medlemmar i Global Compact rättfärdiga sina handlingar efter de formella regler som GC har och de domstolar eller kvasijuridiska arenor som existerar i det land där respektive aktör är hemmahörande (se Grant & Keohane avsnitt 4.2.). Mekanismen har dock relativt liten betydelse för ansvarsutkrävande i ett nätverk som Global Compact. Konsekvensen av att inte följa GC:s bestämmelser är väldigt liten, förmodligen utesluts deltagaren enbart från GC. Legalt ansvarsutkrävande har därmed inte stora konsekvenser för Global Compact:s medlemmar och fungerar därmed inte väl som ansvarsutkrävande mekanism.

7.1.2 Peer

För att få delta i Global Compact ska företaget publicera en årlig rapport eller en liknande allmän företagspublicering som beskriver hur och på vilket sätt

företaget stödjer Global Compact och dess principer (se stycke 6.1.3). Eftersom alla aktörer som är involverade i GC måste publicera en årlig rapport möjliggör detta en form av peer ansvarsutkrävande (se stycke 4.2.2). Företagen i nätverket ges i och med rapporteringen en möjlighet att utvärdera varandras resultat. Alla aktörer som är involverade i Global Compact är förvisso inte från samma professionella grupp. Det är både företag från olika sektorer, NGO:s och stater som är medlemmar (se stycke 6.1.1), vilket skulle kunna riskera att möjligheten till ett effektivt peer ansvarsutkrävande minskar eftersom det inte är säkert att aktörerna innehar samma eller liknande kunskap och därmed inte på ett lämpligt sätt kan utföra en riktig bedömning (jmf stycke 4.2.2). Risken kan möjligtvis mildras av att aktörerna utgår och arbetar från samma principer vilket kan underlätta aktörernas övervakning och utvärdering av varandra. Principerna finns även tydligt förklarade på Global Compact:s hemsida (se stycke 6.1.2), vilket kan hjälpa aktörerna att utvärdera varandra, då det minskar risken för att enskilda aktörer själva kan tolka principerna och därmed göra bedömningen på olika grunder. Global Compacts tio principer är dock väldigt breda och ospecifika, (se stycke 6.1.2), fördelen med detta är att många olika typer av aktörer kan ansluta sig till pakten, nackdelen med detta är att det ger ett oerhört stort utrymme till egen tolkning. Resultatet blir att det är svårare för andra aktörer att utvärdera om principerna faktiskt har följts på ett korrekt sätt.

7.1.3 Marknaden

Möjligheten till ansvarsutkrävande via marknaden förutsätter givetvis att aktörerna i Global Compact är marknadsaktörer (se stycke 4.2.3). Företag utgör som nämnts en väldigt stor del av GC och följaktligen möjliggörs ansvarsutkrävande via marknaden (se stycke 4.2.3).

Den information som konsumenter och investerare kan ta del av och som ligger till grund för deras agerande på marknaden är den rapport som företagen i GC skall publicera årligen (se stycke 6.1.3.). Således kan konsumenterna och investerarna utifrån denna rapport avgöra huruvida de tycker att företagen lever upp till principerna i GC eller inte. Anser de att företagen inte gör det kan konsumenter utkräva ansvar genom att vägra köpa produkter från företagen och investerare kan vägra investera i företagen. Det finns emellertid en del kritiska aspekter i detta. För att ansvarsutkrävande via marknaden ska fungera på ett effektivt sätt krävs att företagen uppfyller vissa krav . För det första krävs att alla företag som är inkluderade i Global Compact publicerar sina årliga rapporter på ett sådant sätt att det är lättillgängliga för konsumenter och investerare, vilket kan ske genom att exempelvis publicera rapporter på internet. Får konsumenter och investerare inte tillgång till denna information omöjliggörs utvärderingar av företagen och följaktligen omöjliggörs även ansvarsutkrävande. För det andra ställer denna mekanism tämligen höga krav på individer. De ska känna till och ha kunskap om GC och även ta reda på informationen i rapporterna och sedan dessutom korrekt bedöma huruvida företagen följt GC:s principer. Möjligen skulle det vara mer lämpligt med institutioner som skötte detta

övervakningsarbete åt individerna det vill säga en slags professionella granskare. En form av tolkningsinstitution som ska granska medlemmarna i GC och sedan förmedla detta till individer, en institution som har en informativ roll. Komplexiteten är naturligtvis vem som ska kontrollera detta, vem har det yttersta ansvaret? Ytterligare en tänkbar problematik är att lobbyister kan komma att söka påverka institutionen/människor och kanske köpa sig en GC stämpel.

7.1.4 Public Reputational

Benner et al påpekar att public reputational mekanismen är väldigt betydelsefull som ansvarsmekanism vad gäller nätverk (se avsnitt 4.2.4). Med andra ord är detta en mekanism som är viktig för att utkräva ansvar av aktörerna i Global Compact. För att denna mekanism ska fungera väl krävs dock precis som ovanstående mekanism att information om aktörerna finns tillgängligt. Det krävs således att information sprids, exempelvis om ett företag ignorerar att följa GC:s tio principer är det nödvändigt att denna information sprids till allmänheten. Företagen själva kommer med största sannolikhet inte bistå med denna information och därmed blir det fundamentalt att andra aktörer gör det.

Rapporterna som aktörerna i GC måste publicera behöver som nämndes tidigare enbart utföras en gång per år, detta kräver att det finns andra aktörer som "övervakar" det företag som är med i Global Compact, för att public reputational mekanismen ska fungera väl, vilket exempelvis skulle kunna vara NGO:s. För att NGO:s information om aktörerna i GC ska sprida sig och således fungera som en ansvarsmekanism, krävs det även att media, tidningar och tv intresserar sig och publicerar det som NGO:s rapporterar. Det krävs med andra ord en väl uppbyggd infrastruktur för att denna mekanism ska fungera väl, om media inte realiserar detta blir det svårt att se till att denna ansvarsutkrävande mekanism fungerar effektivt, denna struktur gäller även för att marknadsmekanismen ska fungera väl.

7.1.5 Intern och extern dimension

Globalt Compact kan även analyseras utifrån en extern och intern dimension. Utifrån en intern dimension kan det förklaras att de privata aktörer som är en del av Global Compact, (det vill säga de företag som ingår i GC) är ansvarsskyldiga till dem som delegerat dem makt, det vill säga dess aktieägare och styrelser (se stycke 4.3). Det är således aktieägarna i det företag som är medlemmar i Global Compact, som är dem som kan utkräva reellt ansvar av företagen, därmed kan det sägas att ansvarsutkrävande är limiterat till aktieägarna. De NGO:s som är medlemmar i Global Compact är ansvarsskyldiga till sina medlemmar och de statliga aktörerna som är medlemmar i Global Compact är ansvarsskyldiga till dess medborgare. Därmed kan tre aktörer utkräva ansvar från Global Compact's medlemmar: aktieägare, medlemmar och medborgare. Utifrån en extern dimension skulle Global Compact's alla medlemmar kunna sägas vara ansvarsskyldiga till de människor som påverkas av dess agerande (jmf stycke 4.3).

Exempelvis påverkas människor i utvecklingsländer av de företag som har verksamhet i dessa länder. Dessa kan mycket väl vara företag som är medlemmar i Global Compact. Det uttrycks tydligt i Global Compact policy dokument att nätverkets deltagare är förpliktigade att årligen kommunicera med berörda parter, det som kallas för COP (se stycke 6.1.3). Syftet med detta är att mäta och avslöja och se till att deltagarna följer de tio principerna, vilket är positivt, det finns dock en del kritiska punkter i detta. En punkt är att COP är svårt att säkerställa. Det måste finnas ett specifikt intresse hos de som läser rapporterna och det är svårt för personer utanför ett företag att faktiskt säkerställa att de tio principerna följs, då de kanske behöver ha specifik kunskap för att kunna förstå det som rapporten innehåller, något alla berörda parter förmodligen inte har. En annan problematik är att det inte framgår vilken typ av information som faktiskt bör tas med i deltagarnas årliga rapport, vilket komplicerar granskningen ännu mer då det inte finns något att mäta mot. Det tycks således som att det enbart är de aktörer som är inkluderade i den interna dimensionen som har bäst förutsättningar för att lyckas granska Global Compacts deltagares rapporter.

7.1.6 Sammanfattning

Hur utkrävs ansvar i Global Compact?

Hur ansvarsutkrävande möjliggörs i Global Compact sammanfattas i tabell 1

Tabell 1

Ansvarsutkrävande mekanismer	Global Compact
<i>Legalt</i>	Nja, dock liten betydelse
<i>Peer</i>	Ja
<i>Marknaden</i>	Ja, under specifika förutsättningar
<i>Public Reputational</i>	Ja, under specifika förutsättningar

Det som tabellen visar är att flertalet av dessa ansvarsutkrävande mekanismer är möjliga i Global Compact.

Emellertid har Legalt ansvarsutkrävande liten betydelse. Marknaden och Public Reputational är bundet av specifika förutsättningar för att dessa mekanismer ska fungera effektivt. Sammanfattningsvis kan klargöras att det utifrån dessa mekanismer till viss del går att

utkräva ansvar av GC:s medlemmar, dock under förutsättning att de årliga rapporterna som de skall publicera görs tillgängliga för allmänheten. Detta är fundamentalt då det tycks vara den enda informationsverktyget som Global Compact tillhandahåller allmänheten. Emellertid kan GC:s tio principer vara svåra för allmänheten att bedöma efter då de är tämligen vaga och breda. En annan problematik tycks vara att det i synnerhet är en intern dimension av ansvarsutkrävande som möjliggörs i Global Compact. Keohane menar dock att en extern dimension inte är möjlig på global nivå (2006:80), han pekar på att det inte

är realistiskt att maktutövare ska rapportera till alla människor vars handlingar de påverkar och att dessa människor i sin tur ska få sanktioner dem (se stycke 4.1.2). Keohane har skäl för sina argument, för rent administrativt kan det vara svårt. Här kommer dock återigen institutionen in som svar på problematiken. Det kan finnas en möjlighet att utforma någon form av institution, möjligen i FN:s regi, som utifrån ett gemensamt referenssystem skulle kunna granska företag som är medlemmar i GC och ur det sanktionera företag åt folket. Som en slags Haag domstol som dömer huruvida företagen som är medlemmar i GC faktiskt följer principerna. Problematiken kring att principerna är oerhört breda kan möjligtvis försvåra detta.

7.2 Global Compact en förbättring av ansvarsutkrävande?

Utfallen av UNCED och WSSD visar ganska tydligt på vilken makt industrin/företag har vad gäller utformandet av global miljöstyrning (se stycke 5.1). Det visar även på den paradox som finns i den globala miljöstyrning som har utvecklats. Paradoxen är att företag/industrin tycks vilja styra det globala miljöarbetet och bestämma över hur aktörer får bete sig mot miljön och utfallet blir att företagen själva får bestämma över hur de får och inte får agera. De gör därmed sina egna regler och rekommendationer, som det därefter inte ens tycks behöva följa. Frågan är då om Global Compact har lyckats bryta denna paradox och skapat möjligheter till ansvarsutkrävande av privata aktörer?

Global Compact har av en del beskrivits som en ”tredje väg” mellan statlig reglering och företags självreglering (se stycke 5.1.2).

Problematik har belysts gällande frivilliga alternativ, där Corporate Social Responsibility har nämnts. CSR är ett verktyg som ofta används i miljösyften för att styra privata aktörer. CSR initiativ är frivilliga initiativ och somliga menar att dessa därmed per automatik är problematiska (se stycke 5.1.1). Problematik kan emellertid på motsvarande sätt identifieras i Global Compact. GC är som bekant ett helt frivilligt alternativ som företag kan ansluta sig till för att visa omgivningen att de tar ansvar för bland annat miljöfrågor (se stycke 6.1.1). Det framgår tydligt i GC:s policy dokument att pakten inte fungerar som ett reglerande instrument. GC varken tvingar eller mäter företags uppförande och handlingar (se stycke 6.1.3). Därmed kan det diskuteras om det egentligen har skett någon faktisk förändring och framsteg vad gäller privat miljöstyrning och möjligheterna till ansvarsutkrävande.

I komparans med de uppförande koder som Koenig-Archibugi diskuterar (se stycke 5.1.1), kan det uppfattas som att det egentligen inte föreligger någon avsevärd skillnad mellan dessa och Global Compact. De tio principer som är kärnan i GC (se stycke 6.1.2) är precis som företags interna och sektoriella

uppförda koder helt frivilliga. Skillnaden är dock att deltagare i GC måste kommunicera med berörda parter, COP och publicera en offentlig årlig rapport (se stycke 6.1.3), vilket ger allmänheten större insyn i företagets verksamhet. Därmed är GC visserligen ett framsteg i jämförelse med om företag enbart skulle använt sig av interna eller sektoriella koder. Problematiken är dock att det inte existerar en oberoende tredje part som kontrollerar att företagen verkligen följer de principer som de ställt sig bakom. Enligt Koenig-Archibugi är kontroll och övervakning av en tredje part en förutsättning för att ansvarsutkrävande skall kunna ske (se stycke 5.1.1). I Global Compacts policy dokument framhålls endast att de förlitar sig på allmänhetens ansvarsutkrävande, transparens och företagets eget intresse i att upplysa allmänheten och även att det civila samhällets roll att påverka (se stycke 6.1.1). Därmed tycks det ganska klart att det inte finns någon direkt offentlig kontroll av GC av en tredje part, utan de ovannämnda parterna ska alla tillsammans kontrollera deltagarna.

Den egentliga största skillnaden mellan GC principer och de interna respektive sektoriella koderna är att Global Compact står i FN:s regi, vilket gör att de företag som ansluter sig till GC per automatik även erhåller en viss grad av legitimitet. Anledningen till att de uppfattas som mer legitima är att FN anses vara en legitim aktör på den globala arenan. Det kan emellertid finnas en kritisk punkt i detta, eftersom Global Compact inte på något sätt är ett tvingande verktyg och inte mäter företags uppförande och handlingar (se stycke 6.1.3) finns det en risk att företag använder sig av GC i enbart marknadsföringssyften¹⁴, vilket är problematiskt .

¹⁴ Läs mer om så kallat "Greenwash" i Clapp & Dauvergne (2005)

8 Slutsatser och avslutande diskussion

Syftet med denna studie har varit att utifrån ett ansvarsutkrävande perspektiv belysa privat global miljöstyrning. Betydelsen av studiens slutsatser måste naturligtvis ses i relation till det material som använts. Uppsatsen har sökt svara på om det är möjligt att utkräva ansvar i privat global miljöstyrning och i så fall *hur* ansvar utkrävs. Efter att ha utrett begreppet ansvarsutkrävande går det att konstatera att demokratiskt ansvarsutkrävande inte är möjligt på den globala arenan och således inte heller i privat global miljöstyrning. Största orsaken är att det inte existerar ett globalt folk, det finns inga gemensamma globala lagar eller referenssystem. Det finns emellertid andra mekanismer som möjliggör ett ansvarsutkrävande i privat global miljöstyrning. Studien visar dock att dessa mekanismer främst fungerar effektivt om de sker tillsammans med specifika förutsättningar. Exempel på dessa är att andra aktörer, såsom NGO:s, övervakar deltagare i den globala miljöstyrningen och rapporterar detta, samt att media tar på sig ansvaret och publicerar informationen så att den sprids till allmänheten. En viktig punkt som ovanstående kan summeras i är att allmänheten måste ha ett stort intresse för frågor gällande miljö och global miljöstyrning för att mekanismerna ska fungera. En problematik som urskiljts i det ansvarsutkrävande mekanismer som identifierats är att dessa saknar en extern dimension. Det är inte alltid de som drabbas av exempelvis de transnationella företagens aktiviteter som kan utkräva ansvar av dem.

Trots att maktfulla aktörer på den globala arenan som transnationella företag går samman med legitima aktörer som FN och stater i olika former av nätverk, innebär inte det att ansvarsutkrävandet av dessa aktörer förbättras. Möjligen att transparensen till viss del ökar, vilket gör att ansvarsutkrävandet till viss del kanske förenklas. Även om Global Compact är en förbättring av de helt privata formerna av styrning, så tycks det inte vara en riktig lösning på den privata globala miljöstyrningens paradox: att de som uppfattas vara de mest maktfulla även är de som styr och sätter spelreglerna. Det existerar ingen tredje part som gör en oberoende granskning av medlemmarna i Global Compact, vilket gör att den identifierade definitionen av ansvarsutkrävande (se stycke 4.1) tycks svår att realisera. För så länge det inte finns några gemensamma lagar eller ett gemensamt globalt referenssystem, kan det inte förväntas att ansvarsutkrävande på den globala arenan och i den privata globala miljöstyrningen, kan ske utan svårigheter.

Det bör påminnas om att denna studie endast har gjort ett nedslag i ett mycket stort och komplext ämne som global miljöstyrning. Det finns därmed många andra perspektiv som skulle kunnat belysas och som med stor sannolikhet skulle få fram

andra aspekter på privat global miljöstyrning. Följaktligen finns det många möjligheter till vidare forskning, då detta är en tämligen teoretisk studie skulle exempelvis en empirisk undersökning av andra former av miljöstyrning vara intressant.

Referenser

- Benner, Thorsten- Reinicke, Wolfgang H.-Witte, Martin, Jan, 2004. "Multisectoral Networks in Global Governance: Towards a Pluralistic System of Accountability", *Government and Opposition*, vol.39, no.2, s.191-21
- Betsill, Michele M. – Hochstetler, Kathryn, - Stevis, Dimitris, *International Environmental Politics*, 2006, New York: Palgrave Macmillan.
- Bexell, Magdalena, 2005. *Exploring responsibility. Public and Private in Human Rights Protection*. Lund: Lund Political Studies 135
- Boatright, John, R. 1999. *Ethics and the Conduct of Business* (3: e upplagan). New Jersey: Prentice Hall.
- Bäckstrand, Karin, 2006. "Multi- stakeholder partnerships for sustainable development: rethinking legitimacy, accountability and effectiveness", *European Environment*, vol.16, no.5, s.290-306
- Clapp, Jennifer- Dauvergne, Peter, 2005. *Paths to a Green World. The Political Economy of the Global Environment*. London: MIT Press.
- Clapp, Jennifer, 2005b. "Global Environmental Governance for Corporate Responsibility and Accountability", *Global Environmental Politics*, vol.5, no.3 Massachusetts Institute of Technology.
- Clapp, Jennifer, 2006. "International political economy and the environment" i Betsill, Michele M. – Hochstetler, Kathryn, - Stevis, Dimitris, *International Environmental Politics*, 2006 s. 142-172. New York: Palgrave Macmillan.
- Dashwood, S. Hevina, 2004. "Corporate Social Responsibility and the Evolution of International Norms" i Kirton, John- Trebilcock, J. Michael, *Hard Choices, Soft Law- Voluntary Standards in Global Trade, Environment and Social Governance*, 2004 s.189-202. Aldershot: Ashgate.
- Ebrahim, Alnoor, 2003. "Accountability In Practice: Mechanisms for NGOs", *World Development*, vol.31, no.5, s. 813-829
- Esaiasson, Peter- Gilljam, Mikael- Oscarsson, Henrik- Wängnerud, Lena, 2006, *Metodpraktikan- konsten att studera samhälle, individ och marknad* andra upplagan, Vällingby: Norstedts Juridik AB.
- Goodin, Robert E., 2003. "Democratic Accountability: the Distinctiveness of the Third sector", *European Journal of Sociology* vol. 44, No.3, s. 359-396
- Grant, Ruth W.- Keohane, Robert O., 2005. "Accountability and Abuses of Power in World Politics", *American Political Science Review*. vol. 99, No.1, s.29-43
- Halvorsen, Knut, 1992, *Samhällsvetenskaplig metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Held, David - Koenig-Archibugi, Daniel 2004. "Introduction". *Government and Opposition*, vol. 39, No.2, s. 125-131
- Held, David – McGrew Anthony; översättning Tore, Winqvist, 2003. *Den omstridda Globaliseringen*. Göteborg: Daidalos.

- Held, David, 1995, *Democracy and the global order: from the modern state to cosmopolitan governance*. Cambridge: Polity Press
- Johannessen, Asbjorn, -Tufte, Per-Arne, 2002. *Introduktion till samhällsvetenskaplig metod*. Malmö: Liber.
- Keohane, Robert O. 2006. "Accountability in World Politics", *Scandinavian Political Studies*, vol.29, no. 2, s. 75-87
- Koenig-Archibugi, Mathias. 2004. "Transnational Corporations and Public Accountability", *Government and Opposition* vol.39, no.2, s. 234-259
- Lipschutz, Ronnie D. – Rowe, James K. 2005. *Globalization, Governmentality and Global Politics Regulation for the rest of us?* London: Routledge.
- Morgera, Elisa, 2006 "The UN and Corporate Environmental Responsibility: Between International Regulation and Partnership", *Review of European Community and International Environmental law* vol. 15, no.1, s. 93-109.
- Nationalencyklopedin. Besökt den 15 augusti 2008.
http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=746609
- Papadopoulos, Yannis, 2007. " Problems of Democratic Accountability in Network and Multilevel Governance", *European Law Journal* vol. 13, no.4, s.469-486
- Paterson, Matthew, 2001. *Understanding Global Environmental Politics- Domination, Accumulation, Resistance*. Palgrave: Macmillan
- Pattberg, Philipp, 2005, "The Institutionalization of Private Governance: How Business and Nonprofit Organizations Agree on Transnational Rules", *Governance: An International Journal of Policy, Administration, and Institutions* vol.18, no.4, s.589-610.
- Pierre, Jon 2000. *Debating Governance: Authority, Steering, and Democracy*. Oxford: Oxford University Press.
- Rowe, James K. 2005, "Corporate social responsibility as business strategy", i Lipschutz, Ronnie D.–Rowe, James K. *Globalization, Governmentality and Global Politics Regulation for the rest of us?* 2005, s.130-170. Oxon & New York: Routledge.
- Schwab, Klaus. 2008. "Global Corporate Citizenship- Working With Governments and Civil Society", *Foreign Affairs*, vol 87, no1, s.107-118 Dokument nedladdat den 31 juli
www.weforum.org/en/initiatives/corporatecitizenship/index/htm
- Stoker, Gerry. 1998. "Governance as Theory: Five Propositions", *International Social Science Journal*, vol.50, no.155, s. 17-28.
- SOU 1999:77 *Demokrati och medborgarskap* demokratiutredningens forskarvolym II
- The Global Compact. Policydokument nedladdat den 20 december 2007
http://www.unglobalcompact.org/docs/about_the_gc/gc_brochure_final.pdf

Internetkällor

- www.un.org. Besökt den 25 december 2007
<http://www.un.org/News/Press/docs/1999/19990201.sgsm6881.html>.
www.globalcompact.org a. Besökt den 22 december 2007

<http://www.globalcompact.org/AboutTheGC/index.html>

www.unglobalcompact.org a. Besökt den 22 december 2007

http://www.unglobalcompact.org/HowToParticipate/Business_Participation/index.html

www.unglobalcompact.org b Besökt den 22 december 2007

<http://www.unglobalcompact.org/AboutTheGC/TheTenPrinciples/index.html>

http://www.globalcompact.org/HowToParticipate/civil_society/index.html

www.globalcompact.org b. Besökt den 22 december 2007

